

**Весела Страшимирова (1902–1995) –
„...на песен ме морето научи“
или първата българска писателка
и поетеса маринистка**

Ирен Иванчева (Университетът на Синсинати)

През 1992 година излезе от печат една неголяма поетическа книга с изчистено до аристократичност заглавие – „Море и любов“. Като че ли само малцина литературнообразовани читатели съумяха да свържат името на авторката – Весела Страшимирова – с писателката, публикувала първата си книга „Маргита“ през 1934 г., а последната – „Чудото на света Анастасия“ – през 1943 г. Поетическият сборник „Море и любов“ се появи де факто след половин век натрупано мълчание, за да актуализира едно монолитно по своята тематика и стилистика творчество, вписвайки го в литературното ни наследство.

Весела Страшимирова е родена, както тя самата обичаше да казва, навръх Илинден през 1902 г., на брега на Черно море, в Анхиало, сега Поморие, град, който пази в духовната си памет присъствието на Яворов.

Баща ѝ Страшимир Георгиев хаджи Рашев е бил в продължение на четири мандата кмет на града, от 1912 г. до 1927 г., като през третия си мандат с много усилия успява да изгради първия водопровод на града – открит на 17 май 1925 г. Той също е основател и директор на Анхиалската популярна банка.

Майка ѝ, Таня Тодорова Бурилкова, е родом от Малко Търново, от известия род Бурилкови¹. Още като ученичка бяга от родния си град, след като баща ѝ, ръководител на местния революционен комитет, е

¹Ето някои данни за рода Бурилкови, влючително за майката на Страшимирова – Таня (Тонка) Бурилкова, изнесени от Цочо В. Билярски в статията му за журналиста д-р Владимир Бурилков, брат на Таня, майката на Весела Страшимирова, и син на Тодор Бурилков. Както също се вижда от тези данни, бабата на В. Страшимирова – Зорка Бурилкова – е основателката и първата председателка на Женското дружество в Малко Търново, силна жена, която макар и останала вдовица осигурява образование за децата си: „Произходът на родовото име Бурилкови е свързан с Димо, който първи в града вместо потури обул панталони, наричани тогава „френски дрехи“, оприличени от малкотърновци на бурило за биене на масло. В рода е запазено и друго предание за произхода на името. Според него Малко Търново е основано от изселените от Велико Търново заедно с Патриарх Евтимий български боляри, един от които е бил и боляринът Бурил (Борил), дал името на рода. Бащата на д-р Вл. Бурилков Тодор е активен участник в църковно-националните борби, а така също е основател и председател на образования през 1883 г. Български революционен комитет. Секретар е учителят Андон Драгулев, а касиер поп Стамат. Поради липса на организация на по-широка основа този първи опит за създаване на революционен комитет в Малко Търново завършва злополучно. През 1886 г., след предателство, Тодор Бурилков е убит от турците. След убийството на бащата, майката Зорка Бурилкова остава вдовица със седем невръстни деца. Тя е основател и първи председател на Женското дружество в Малко Търново, имащо за цел да защитава правата на местните българки от турски посегателства. Грижите по изхранването и образованието на децата лягат изцяло върху нея. С израстването им, преди още да са завършили училище, всяко от тях се включва в издръжката на семейството. По-големите стават учители веднага след завършването на гимназия в околните български села. Две от децата умират още малки, но всичките останали пет завършват висше образование. *Тонка Бурилкова, по мъж Страшимирова, става акушер и същевременно е автор на редица драми и поеми на патриотична тематика* (курсив мой – И. И.) Желю Бурилков е финансист, заместник-председател на Българска народна банка, главен директор на заводите „Чилово“, председател на Съюза на индустриалците. Димо Бурилков става лекар и известен общественик, член на ръководството на Радикалната партия, председател на Федерацията на въздържателните дружества в България, член на политическа групировка, известна под името „Петорката“ след 1934 г., а след 9 септември 1944 г. е в ръководството на опозиционната Радикална партия, която не влиза в Отечествения фронт. За цялата си професионална и обществена дейност е удостоен със званието „народен лекар“. Станка Бурилкова е химик. Д-р Вл. Бурилков е изтъкнат публицист, юрист и политик.“ Заклучението, което прави Билярски за родолюбието на д-р Владимир Бурилков, е валидно както за неговата сестра Таня Бурилкова, така и за неговата племенница Весела Страшимирова, която продължава родовата традиция да бъде народобудител. Ето какво пише Билярски за Вл Бурилков: „Отраснал в будна и

убит от турците². Таня Бурилкова е известна с литературните псевдоними „Горана“ и „Гражданска“. През годините публикува много разкази и няколко драми – „Открадната“ (1908), „Беломорско знаме“³ (1941), „Певецът на Странджа“ (1962) и „Копринарка“ (1970). Последните две драми са в съавторство с дъщеря ѝ Весела Страшимирова и са подписани – Горана и Весела Страшимирови⁴.

Таня Бурилкова и съпругът ѝ Страшимир посрещат в къщата си, кацнала на скалистия анхиалски бряг, Яворов. През 1993 г. Страшимирова публикува спомена за Яворов на майка си Таня Бурилкова, датиран от 1963 г., във в. Литературен форум⁵ по случай 115 години от рождението на поета. Споменът свидетелства за невероятната популярност на Яворов сред българската интелигенция, всъщност за култа към него: „През един летен следобед моят съпруг дойде и ми съобщи, че Пейо Яворов е пристигнал в града и вечерта ще изнесе сказка за Македонското освободително движение. Каза ми още да запала самовара, защото отива да го доведе у дома. Зарадвах се много. Когато ос-

родолюбива среда, станал свидетел още от малък на борбите на тракийските българи срещу поробителя, Владимир Бурилков *приема осъществяването на националните идеали като своя лична съдба* (курсив мой – И.И.)“ Цочо В. Билярски, „Д-р Владимир Бурилков – най-бележитият журналист и публицист сред тракийските българи.“

< http://www.sitebulgariaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=463:2012-09-18-18-24-58&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61 > (видяно на 16 май 2014)

² В спомена „В кафене „Роял“ В. Страшимирова споделя какво е разказала на Константин Петканов, „тракийския великан“, за майка си: „И аз му разказах тогава, че съм сем млада майка ми Таня Тодорова Бурилкова-Горана на кон, преоблечена като момче, е избягала в свободна България, след като баща ѝ, ръководител на революционния комитет в Малко Търново, станал жертва на врага едва на тридесет и седем години. Че в 1908 г. майка ми отпечатва драмата си „Открадната“, играна в много градове и села, дето живеят бежанци тракийци и че сега работи над драмата „Беломорското знаме“. – Страшимирова, Весела. В кафене „Роял“. – Литературен форум, № 23, 15 юни 1994. [В рубриката „В София някога и днес“].

³ Горана. Беломорското знаме. Драма в шест картини. С.: Печатница „Изгрев“, 1941. Действието се развива в Беломорска Тракия в навечерието на Априлското въстание.

⁴ Според описанието им в архива на Тракийската организация.

⁵ Страшимирова, Весела. Яворов жадуваше свободата и любовта. [115 години от рождението на Яворов] – Литературен форум, № 2, 13 ян.1993, с.1, 5. В увода към текста В. Страшимирова обяснява: „Ще ви предам спомен на майка ми Таня Бурилкова Страшимирова-Горана за Пейо Яворов“ и разказва как е помолила майка си да напише спомен за гостуванията на Яворов в тяхната къща в Анхиало, като след недълго време майка ѝ подава „няколко листа, изписани с нейния едър, четлив почерк“. Този спомен, уточнява Страшимирова, „артистка го чете в Дом Яворов“.

тавихме София и отидохме в Анхиало, сега Поморие, аз като акушерка, а мъжът ми като банков чиновник, Яворов вече беше напуснал Анхиало и живееше в София. Но стихотворенията му, написани на тоя романтичен, черноморски бряг, се знаеха наизуст от българската интелигенция в града и се декламираха често в читалището. Съпругът ми, любител актьор, беше душата на театралната трупа. Затова голяма беше радостта ми, че ще видя Яворов.“

Макар от спомена да не става ясно кога точно се е състояла тази сказка на Яворов в Анхиало, вероятният период е 1906–1907 г. или първата част на 1908 г., тъй като Тая Бурилкова разказва как, поканен на чай в къщата им, Яворов говори и за бежанците, както и за турските затвори и жестокости. Бурилкова пише, че след този разговор у нея се ражда идеята да напише своята първа драма „Открадната“, която излиза от печат през 1908 г. Известно е, че след 1897 г. Яворов влиза в контакти с ВМОРО, а от март 1908 г. напуска Народната библиотека и се отдава все повече на революционната организация. Ето как Яворов, според Тая Бурилкова, с разбиране за човешката драма се отнася към бежанския проблем: „Когато седна на миндера, той посочи към Странджа, направи полукръг с ръката си към югоизток и каза: „Ето от Странджа, от Македония непрекъснато прииждат бежанци. Те са пръснати не само по нашата родина, те са пръснати по целия свят... Векове са минали в робство. Кой ще дигне ръка да убие ламята, която всеки ден взема жертви от нашите братя?“

Този спомен обаче е миз-ан-абим, *mise en abîme*, тоест, спомен в спомена, тъй като Яворов, като в жанра на разказ в чекмеджета, *recit à tiroirs*, от своя страна разказва спомена на революционера Добринов, който по-късно става основа на разказа на Бурилкова „Среща“, публикуван във вестник „Край“ през май 1914. Една междутекстовост, неспираща цитатност, която може да развълнува въображението... Разказът, предаващ чутото от Яворов, е включен в този спомен, де факто, той го продължава. Тук Яворов предава разказа на македонския революционер Добринов, спасен от Битолския затвор благодарение на турчина жандар Юсуф, когото той след години среща в Хамалското кафене на Кюстендил, много остарял и работещ за мизерна надница. В спомена този наратив на Яворов за институционализираните турски жестокости е последван от друг разказ, сякаш предчувстващ Йовков, за индивидуалната човешка доброта, която по никакъв начин не е етнически обусловена. Това е посланието на Яворов, направено в един изключително труден като етнически напрежения период, свидетелстващо за етическата висота на неговия дух. Етика, която споменът на Бурилкова иска да пренесе към бъдещето, затова от своя страна Весела

Страшимирова поема щафетата от майка си и осъществява публикацията на този многопластов текст, на който по сходни причини и аз реших да се спра по-пространно.

За Яворов Таня Бурилкова пише навремето във вестник „Камбана“ и вестник „Зора“ смели статии, за да защити поета от клеветите, свързани с трагедията с Лора.

Страшимир и Таня, която е акушерка в Анхиало, имат пет дъщери, най-голямата от които е Весела. Тя е тази, която най-вече наследява литературния талант на майка си, а също и артистичния талант на баща си, който е бил и любител актьор, „душата на анхиалската театрална трупа“, както свидетелства цитиратият вече спомен. Родена през 1902 г. в Анхиало, тя завършва гимназия в Бургас. Тук през юни 1921 г. с написаното и четено от нея слово ученичеството и обществеността приветстват Вазов⁶. Завършва славянска филология в Софийския университет, след което е гимназиална учителка в Поморие и Пловдив. Явява се на конкурс и го спечелва и през 1935 г. става гимназиална учителка в 5-та девическа гимназия в центъра на стара София. Завършва учителската си кариера през 1958 г. За пръв път печата стихове през 1919 г. в сп. „Ученическа мисъл“ (Русе). Сътрудничи със стихове и разкази на в. „Литературен глас“, „Мисъл“, „Женски глас“, „Вестник на жената“, „Учителско дело“, „Вечерни новини“, „Българска реч“, „Листопад“, „Бургаска поща“ и др. Весела Страшимирова ни напусна на 8 март 1995 г., в жилището си на бул. „Евлоги Георгиев“ 95 в София, където сега има паметна плоча.

Тъй като *стремежът ми е да представя един сравнително цялостен портрет на Весела Страшимирова като писателка маринист, ще започна с белетристичното ѝ творчество и после ще продължа с нейната лирика*; подобен избор впрочем следва и хронологично нейните публикувани през годините книги.

С първата си белетристична книга „Маргита“ (1934, издание на сп. „Модерна домакия“), която включва повестта „Маргита“ и разказа „Бараб“, печели трета награда на годишния конкурс на Министерството на просвещението за българска книга в силна конкуренция – първите две места заемат Фани Попова-Мутафова и Светослав Минков. „Маргита“ е социално-психологическа повест за женската участ, в която е показано как любовта и самотата бързо могат да сменят местата си. В

⁶ Вж. Страшимирова, Весела. Морски спомен за Вазов. – Литературен форум, № 37, 1992.

книгата е включен и разказът „Бараб“, който пък е и сигнал за другата характерна струя в творчеството на Страшимирова – романтичната. Силното ѝ перо успява да постигне в тази книга интересна сплав от романтика и реални житейски проблеми, а подобна пластичност и мяра на художествения ѝ почерк го правят автентичен и въздействащ.

Все през същата 1934 г. писателката издава и втората си книга „Целувка над вълните (Морски разкази)“⁷. Корицата е изработена от Н[енко] Балкански, а книгата е забелязана от Йордан Бадев, когото Божидар Кунчев с основание характеризира като „литератор с една завидна продуктивност и трайни интереси към литературата, музиката, живописа и театъра, доказващи и позицията му на неподкупен ценител“⁷.

Ето какво си спомни за критика-неподкупен ценител Весела Страшимирова в разговор с мен на 7 юли 1993 г.: „Йордан Бадев, редактор на литературната страница на вестник „Зора“, убит на 9 септември и сега отново възроден чрез отпечатване на статиите му, и който в „Зора“, в подлистник печаташе редовно разкази на Й. Йовков, напечата и мои разкази и импресии – за Яворов, разказите „Рою“, „Доброволци на смъртта“, също и на майка ми“⁸. Бадев пръв в „Зора“ ме отбеляза и посочи като бъдещ маринист и това ме окуражи да печатам почти във всички софийски вестници и списания.“ Действително в прегледа на новите книги, излезли през 1934 г., по повод книгата „Целувка над вълните“, Бадев пише: „г-ца Страшимирова ще заеме с право едно свое място в нашата малка литература – мястото на писателка маринистка. Ние нямаме в нашата белетристика творби, в които морето да бъде изобразено с толкова познание за живота му...“⁹

„Целувка над вълните“ напълно оправдава жанрово-тематичното си подзаглавие – морски разкази. Главен герой в тях е именно морето и неговите състояния, неговото въздействие върху хората, присъствието му в живота им, в който също както покой и буря се редуват щастieto и неговата загуба. Защото морето е видяно и като бездна на загубите – твърде чест лайтмотив в този белетристичен сборник, – но и като място, единствено в близост до което е възможно човек да обича пълнокръвно и до насита. То е оркестър, изпълняващ „най-прекрасната музика в света“ („Брачна нощ“), то е търсен и въздействащ декор за влюбените („Няма по-красива рамка за влюбените от морето“). Краймор-

⁷ Кунчев, Божидар. Йордан Бадев или дело на кураж. – Литературен форум, № 26, 1993.

⁸ Това е първата тракийска писателка Тая Тодорова Бурилкова–Горана.

⁹ Зора, 21 ноем. 1934.

ските мъже и жени, изобразени от Страшимирова, са особена порода хора – силни, с воля да изживеят ярко и без хленч живота си. Дори външно авторката ги характеризира с морски атрибути – „морски очи“ или пък „зеленооки като морето през септември“. За тях любовта набавя високия жизнен полет, защото „...както всички висши неща, така и любовта е привилегия. Какво от това, че гълпата иска да изравни всичко към нивото на своите дребни усещения?“ – коментира разказвачката в пенчославейковски-ницшеански маниер.

Колкото и високо в своя оценъчен пиедестал Страшимирова да поставя любовната и морската „стихия“, фактически нейният синоним за „страсти“, най-високо от всичко за нея стои любовта към отечеството – поведение, което следва ботевската традиция на литературата ни. Ето как тя в своята стилистика изразява тази идея в разказа „Жорж“, забележете, че пасажът започва със словосъчетанието, избрано по-късно за последната ѝ стихосбирка, стихосбирка равносметка – „Море и любов“: „Море и любов! Каква друга стихия имаше още в света?... Имаше нещо по-мощно от морето и любовта към жената. Викът на бащинията.“ Героят на този разказ, чийто наратив е обагрен от напомнящи Йовковите военни разкази нотки, е българин, живеещ извън родината, който се завръща, за да изпълни дълга си да участва в Балканската война и загива при Люле Бургас. Приведеният цитат всъщност е образцов пример, който ни позволява да видим как дори и тази висока проблематика – неизбежно за Страшимирова – преминава през сравнението с топоса на морето.

Третата ѝ белетристична книга – сборникът с разкази „Чудото на света Анастасия“, появила се през 1943 г. – е най-зрялата и сполучлива нейна белетристична книга, която според мен е пропускът ѝ към голямата българска литература. Творбите в тази книга са издържани в белетристичния ключ на разказа-символ, героите са мечтатели, изразяващи една или друга авторова идея. Тук регионалното, странджанско-тракийското начало е изведено на преден план – с верен усет и болка са показани етноисторическите проблеми на този многострадален край – от неволята на бежанците до начина, по който войните до 18-та година белязват човешките съдби, и всичко това е изразено с йовковска мекота и емпатия. Представителни за тази проблематика са например разказите „Възкресение“, „Грите капки кръв“, „Рою“ – обединени от един своеобразен национален романтизъм, който поради доброто белетристично изпълнение, вълнува и днес.

Друга част от разказите в сборника сякаш обявяват монопол върху темата за любовта, но обикновено в нейните метафизични римувания със смъртта. Особен интерес предизвиква „Нилеа“ – разказ-притча за

безграничността на любовния порив, способен да прекоси вековете, както любовният блян на фараонката Нилеа, умряла преди хилядолетия, достига до младия археолог, отворил саркофага ѝ. Най-високо в авторската йерархия на емоциите, породени от любовта, стои страстта, която наново се самозаражда, „наново свежа и алена из пепелта на преживяното“.

„Душата на жената е като цветовете на тези необикновени кактуси, които се разтварят веднъж в годината. Някога може най-недостойният да види разцъфналия цвят. Но зазори ли се, цветът пада откъснат, и ако някой не се е случил там, може никой да не узнае тайната на кактуса“ – този цитат от Анна Каменова е избрала Страшимирова като мото към един от разказите си. Този паратекст рамкиращо указва призмата, през която авторката гледа на изконно женското начало, както и нагласата ѝ при неговата интерпретация и тълкуване. Особено интересен ракурс към темата за жената и често ограничаващите я условия на живот представлява разказът с оксиморонно заглавие „Вакханка във вериги“, чието мото е цитатът от Анна Каменова. Тук отново, с напомняща Йовковата художествена пластика, позната ни от „Албена“ например, са изобразени социалното тесногърдие и в случая на разказа „Вакханка във вериги“ на Страшимирова – и потисничеството, – които съпътстват живота на балканската жена. Това е постигнато чрез загадъчния образ на една албанка и отношението, което внася и призмата на екзотизъм, на протагониста европеец към нея, твърдящ, че тя е най-красивата жена, която някога бил виждал. Ала женската красота, според Страшимирова, често тук, на Балканите, е принудена да откликва на мъжката воля, без да може жената да даде израз на своите симпатии. И както илюстрира това писателката чрез образа на албанката, голямата красота, по законите на парадокса, е носител на обреченост и трагика за жената, която я притежава.

Етиката, вложена в сборника с емблематичното заглавие „Чудото на света Анастасия¹⁰“, е християнската етика, като немалко моменти в книгата пряко илюстрират идеята, че „Бог е по-голям от човешката злина.“ Неслучайно тук е включен и делът с два пространни разказа, издържани в жанра на историческата с християнско-културни конотации новела – „Мария, майката на Кирила и Методия“, „Кирил и Ефро-

¹⁰ Света Анастасия е великомъченица на християнската църква, закрилница на бедните и на болните. Тя е и легендарна лечителка. Избрана е за покровителка на острова Света Анастасия в Бургаския залив, чийто манастир носи същото име.

сина“, които според мен са сред най-доброто, писано в белетристиката ни на тази тема. Отделен цикъл, макар и необособен композиционно, представляват разказите, в които доминираща тема е борбата на човек за живот, два от тях са свързани с рибарите, обикнати персонажи на В. Страшимирова, – „Мотористът Антон“ и „За хляб насъщний“. Третата творба на тази тема – най-голяма по обхват и внушен смисъл – е повестта „Чудото на света Анастасия“, дала името и на целия сборник. Повестта е облъхната от ненатрапчиви, но уловими толстоистки навеи. Това е и история със силно възпитателно въздействие, история-екзаmplум, и същевременно сериозно белетристично постижение благодарение на живия си пластичен разказ. Близо до морето, на острова света Анастасия, в Бургаския залив, у младия слепец Райко – името е натоварено със символиката на „рай“ – се пробужда усещането за вечността. Тук много отчетливо се забелязва, че морето и духът във философията на Страшимирова са две проявления, два израза на божественото начало. Райко решава да отхвърли един начин на живот, разчитащ на подаяния, и започва да се труди – именно това е чудото, станало благодарение и на духа на мястото. Трудът тук е представен като блян към възвишеното, стремеж към спасение и източник на радост. След това просветление идва любовта, единственото, с което хората „могат да отключат вратата на щастието“. С тематичното и стилистичното си богатство „Чудото на света Анастасия“ на В. Страшимирова е нейният висок принос в нашата белетристика.

Тя е автор и на две поетически книги. Първата „Крайморски песни“ (подписана Весела Страшимирова-Танева) излиза в София през 1941 г.

Какво е съотнасянето на Страшимирова по отношение на ставащото в българската история, поезия и култура в началото на 40-те години, периодът, когато се появява нейната стихосбирка „Крайморски песни“? Поетически тя не е близка до поетите на 40-те години с най-ярките им представители Александър Вутимски, Богомил Райнов, Валери Петров. Като поетеса тя по-скоро се влияе и школува при поетическите предходници на поколението на 40-те години – на българския модернизъм и символизъм¹¹, но е инспирирана и от витализма на Багряна, заявен в края на 20-те години, във „Вечната и святата“ (1927), и продължен през следващите десетилетия. По това време също така ве-

¹¹ За Страшимирова очевидно Яворов и Смирненски са поети, които тя цени и при които школува.

че имаме една ясна линия на развитие на поезията, писана от жени, включително с нейната най-ярка представителка Багряна, която Страшимирова и пряко възпява¹².

Страшимирова е член на Клуба на българските писателки, който има за цел да подпомага и пропагандира културната роля на българката, да укрепи нейното творческо самосъзнание и самочувствие. Членството в клуба е само за жени, доказали себе си като писателки, както припомня Албена Вачева, цитирайки устава му, който изисква кандидатката за членство „да е печатала отделни оригинални художествени трудове, сътрудничила редовно или завеждала художествен отдел най-малко две години във вестник или списание като литературен критик“ (ЦДА, ф. 699 К, оп.1, а.е. 407, л. 4)¹³. Тя активно е участвала в живота на клуба, който е имал и светски характер, на някои от четенията е чела стихове заедно с Багряна¹⁴.

1941 година – времето на Втората световна война – питам се в този контекст, дали появата на стихосбирката „Крайморски песни“ е

¹² Стихотворението „На Багряна“ е датирано 15 април 1988 г. Следователно, творбата е написана в навечерието на 85-годишнината на Елисавета Багряна, родена по стар стил на 16 април 1893 г., и показва високия литературен вкус и колегиална етика, характерни за Весела Страшимирова. Стихотворението е поместено в сб. „Море и любов“ (1992). Тук Страшимирова характеризира авторката на „Вечната и Святата“ като самодива – „с широките очи на самодива /се вглеждаш с трепет в бъдещите дни“ и в поантата предрича вечност на литературното ѝ дело:

И зная днес: години не, а вековете
пред теб ще са безсилни и без власт,
защото ти изпя във стиховете
и вяра, и любов, и жарка страст!

¹³ Цит. по: Вачева, Албена. В периферията на канона. Българските писателки през първата половина на 20. век. С.: Просвета, 2013, с. 121.

¹⁴ Пак у Вачева, която, за да илюстрира светския аспект на клуба, привежда интересен архивен документ, датиран от нея вероятно от май 1940, в който се казва: „В дома на г-жа Цвета Рашко-Маджарова в края на изтеклия месец бе учредена последната тазгодишна литературна среща на Клуба на българските писателки. Беше поканен интелектуалният столичен дамски елит. Четоха свои произведения Ел. Багряна, Санда Йовчева и Весела Страшимирова. Германският писател г. Фокс въодушевено рецитира преведени на немски стихотворения от Багряна и Т. Траянов, а артистката от Народния театър г-жа Олга Кирчева с неподражаемо майсторство рецитира български народни песни. Между гостите бяха г-жа министър Богдан Филова и г-жа министър Йоцова, г-жа професор Дуда, г-жа професор Стоянова и много други. При хубава обстановка и задушевна атмосфера писателките и гостите прекараха няколко смислени и приятни часове в салоните на любезната домакиня, г-жа Маджарова, която е видна пианистка и културна личност (ЦДА, ф. 699 К, оп.1, а.е. 410, л. 8а и 8б).“ (Вачева, Албена. Цит. съч., с. 122).

вид романтично бягство от действителността, или поетическо съучастие със случващото се? Струва ми се, и двете, защото в немалко творби поетесата дава пряк израз на болката и бляна си по Беломорието, една болка, която е обща за много българи от този период.

Заглавието „Крайморски песни“ е ясен знак за доминиращата тематика при Страшимирова, която продължава маринистичната насоченост, заявена в белетристиката ѝ и в лирическото си литературно осъществяване. При тази поетеса обаче морето не е само тема, то е светоотношение, религия, философия, начин на мислене, а също така и ресурс за стилистичната ѝ палитра – доминантната част от нейната образна система е свързана с морето. Още през 1939 г. Соня Вичева характеризира лирическата палитра на Весела Страшимирова, сравнявайки я с полифонията на морската стихия: „Многогранна като живота, морската стихия се прелива в стиховете на поетката в цялата гама на „мираж, изменчив на далнините.“¹⁵

Сборникът със стихове и поеми „Крайморски песни“ (1941) прави впечатление с прецизната си архитектуроника. Налице е смислопораждаща композиция на цялото, при която подредбата и последователността на циклите изпълнява и функция на лирически наратив, разроен чрез множество мотиви – за изгубената любов, за изчезналия в морските дълбини любим, за крушението на кораба му („Една сълза тежи“ – „Ти мъничка сълза, падни до него – / там където Иоланта се разби / в подводните скали“), за непрестанно преследващия лирическата героиня спомен за тази ранна и белязала я завинаги любов („Последна любов“, „Вечерен мрак“ и др.), за самотата, но и за жаждата за живот и възраждането на стремежа към любов („Една сълза тежи“ и „Викът на атомите“), за песента като средството, което позволява постигане на надбитие и вечен съюз, като всички тези мотивни звена са пречупени през модуса на особената чувствителност и душевност на крайморските хора и на крайморската жена – лирическа героиня в поезията на Страшимирова. Чест мотив се явява противопоставянето на чувствителността на крайморските хора на тази на котловинните, „степните“ хора („Морска любов“)... Дори и да има привличане, истинска любов между тези различаващи се в светоусещането си хора надали е възможна – това са две контрастни природи, внушават стихове като:

¹⁵ Вичева, Соня. Нашите писателки — литературни портрети. С.: Литературен глас, 1939.

Ти чул ли си загатний шепот на морето? –

.....

Но ти пощаден си – зад тебе степта се разстила,
Огромна и тиха... („Морска любов“)

Композицията на циклите в сборника също е подчинена на една интересна динамика. Това са движенията от морето към сушата, от самотата към търсенето на единение с другия, със света – изреждането на заглавията на циклите позволява да забележим това – „Моряк“, „Морски път“, „Морски бряг“, „Самотно сърце“ и „Родина“. Подредбата им, както отбелязах, не само изгражда един полифоничен наратив за изгубената любов, самотата, редуваща се с жаждата за живот, но и установява ритъм на отваряне и затваряне, на приближаване и оттегляне, ритъм, който сякаш имитира, съзнателно или подсъзнателно, морските вълни, ритъма на морето с неговите приливи и отливи...

Ще разгледам някои представителни според мен творби от първите четири цикъла – преди голямото отваряне към идеологическия проект, към патриотичния дял на сборника, а именно – последният му, пети цикъл „Родина“, към който като естествен завършек води линията на развитие на лирическия субект.

„Песента на непознатата“ открива програмно „Крайморски песни“ – тук е пресъздаден портретът на крайморката, която чува в морската далечина зова на любимия... Нейният зов е този на пролетта („предаприлски вик“), а физическото ѝ описание напомня картината „Раждането на Венера“ на Ботичели:

Аз съм твоята далечна непозната,
ида от прибрежните градини,
стъпям със нозе си медно-мургави
върху бледорози раковини.
Цял живот копнях за теб едничкия –
цяла вечност искам да съм любена,
всяка пролет с прелетните птички
да ме търсиш във родината загубена
на морето през далечината.

„Родина“ и „море“, както се забелязва от цитираните стихове, присъстват неразделимо сдвоени в световъзприемането на крайморката... В следващата творба „Моряк“ морето освен родина е и история, вик на кръвта – морякът чува прадыдо да го подканя да тръгне по морския път, който нявга бил изминал. Поантата, боравеща с мотива за древ-

ния вик на кръвта, напомня „Потомка“¹⁶ на Багряна, като обаче транспонира този мотив в едни от най-експресивните и въздействащите „морски“ строфи в стихосбирката. Строфи, изпълнени с енергията на витализма, характерен за поезията ни от края на 20-те и 30-те години:

О древен вик, о моя буйна кръв!
О дни забравени, останали далече!
Морето ме зове с безумна стръв,
Под златото на пролетната вечер.

Аз ида, ида! Цял ще се раздам!
На всички ветрове дъха ще пия.
Душата ми езически е храм,
где бурите отслужват литургия.

Поемата „Последна любов“ пресъздава интимната драма на лирическата героиня, загубила своя любим посред „море непробродимо – морето на смъртта“.

Боравейки с макабрено-призрачна атмосфера – „бродят удавници безброй / и пеят сирени упокой“, поемата възсъздава драмата на корабкрушението на военен кораб, чиито моряци са избягвали многократно смъртта в битките, но не и оказали се последни за тях подводни скали. Гласът на любимия моли избраницата си всяка година на „двадесетий август“ да хвърля роза в морето, за да му дава знак, че – „на любимия ми бряг не съм забравен“. Краткотрайността на щастие-то е предмет на сдържаната, но въздействаща поанта:

В този живот неповторим
За миг се спряхме, ти и аз,
целувка пред смъртта да разменим.

¹⁶ „Но усещам, в мене бие древна
скитническа, непокорна кръв.
Тя от сън ме буди нощем гневно,
тя ме води към греха ни пръв.“ (Багряна, „Потомка“ от „Вечната и святата“, 1927)

Интересно е да се отбележи, че в „Моряк“ на Страшимирова морякът дочува „духа на стар праядо“, докато в „Потомка“ на Багряна е извикан образът на „прабаба тъмноока“.

В цикъла „Морският път“ се отличават поемите „Песента на ледените планини“ (изваяна с една конкурираща Яна-Язовата стихийност и широкомащабност на образите), „Морският път“, „Островът на пиратите“ (поучителна притча за любовта, която трябва да е принципът, водещ човешкия живот, а не алчността¹⁷), „Далеч от сушата“, както и стихотворението „Води ме“. В последното поетесата се обръща към натоварената със символика фигура на весларя – „мой силен и волен веслар“:

Аз не зная днес твоето име¹⁸,
И все пак ти протягам ръка,
Доверчива аз ида – води ме
по широката бяла река.

Лирическата героиня изповядва мечтата си до достигне до широкото синьо море и там, далеч от земята, да посрещне, заедно с весларя¹⁹, смъртта:

И ще счупим тогава веслата
Всред широкото синьо море,
за да нямаме път към земята
да се върнем и там да умрем.

„Води ме“ е много любопитна в интертекстуално отношение творба, защото тя не само изгражда междутекстови мостове с две емблематични творби на Багряна – „Унес“ и „Моята песен“ от стихосбирката

¹⁷ „Не им трябва богатствата скрити
тук, гдето се срещат на трите морета водите...
Чуй! стене ръждива верига
и скърца кормило прогнило.
За всичките богатства на света
не бихме си откупили от любовта
едничък само ден,
защото само с любов
се любовта заплаща!“ (Весела Страшимирова, „Островът на пиратите“)

¹⁸ Тук Страшимирова отново влиза в диалог с Багряниния глас –
„Ти не знаеш? Аз също не знам –
но води ме, води ме натам!“ (Багряна, „Унес“)

¹⁹ Наблюдава се мотивна близост и с Багрянината „Моята песен“ от „Вечната и святата“ (1927):

„Вземи ми, лодкарю, в своята ладия лека,
която не плашат вълните пенни и смолни,
по тях да направим една безкрайна пътека –
да стигнем небето, да стигнем чайките волни.“

„Вечната и святата“ (1927), – но и самата тя се превръща в мост между двете споменати творби на Багряна.

В „Далеч от сушата“ Страшимирова, отново обигравайки този мотив, ни предоставя своята философско-лирическа визия за морето:

Ела с мен, тръгни с мен без Бог,
без знаме и скрижали,
– и моят Бог ще бъде твой, и мойто знаме твое знаме.
Ти питаш, кой е моят Бог? – Морето – символ
на живота и на смъртта,
където в странно съчетание трептят най-нежни
отражения
и пламват най-злокобни бури.

Морето е видяно само по себе си като закон – „скрижали“, то е езически храм, в който божественото се изявява в противоречията на състоянията, както и в редуването на ритъма живот-смърт. То е, според мета-ремарката, употребена тук – „символ на живота и на смъртта“. Тоест, съвсем по законите на символизма, морето става носител на отвъдно значение...

От цикъла „На морския бряг“ ще отбележа: „Морска любов“, „Раздяла“, „Викът на атомите“, „Пламък над вълните“. „Викът на атомите“ следва приблизително този лирически сюжет – спомените за изгубената любов, съжаленията за пропуснатото щастие, се заменят с пробудените сетива на младостта, която е жадна за живот. Това движение, да го наречем – от негативно към позитивно – се осъществява на три пъти в поемата. Интересно е, че споменната част се изразява с близък до началата на символизма лексикон, докато жаждата за живот – с модерен. Така например, споменното начало се уталожва в образи като „прекъснат празник“, „сама в бялата дреха“ и „теменугите – умираха ненужни върху мене“, „траурни цветя“ и др. „Теменуги“, да припомним, стават заглавие на първата стихосбирка на Дора Габе от 1908 г., те са част от поетическия диалог на Габе и Яворов, който ѝ посвещава стихотворението си „Теменуги“²⁰, в което тези крехки цветя стават символ за неосъществимостта на щастието, за което копнеят. Тази междутекстова конотация ползва,

²⁰ „Вий мрете – в храсти и бодил
от първи ден чела навели...
Желания в живот немил,
мечти неволни и несмели –
вий чезнете едни след други.
О бледни, болни теменуги!“ (Яворов)

разбира се, и творбата на Страшимирова. От друга страна обаче, за изразяването на виталния устрем поетесата прави своя избор от друг регистър, насищайки стиха си със словосъчетания като „вика на атомите“, „вика на милионите“, дори се обръща почти по вапцаровски предизвикателно към живота – „Ти, хищнико, живот, ти чуй ме!“ В този смисъл можем да твърдим, че поетиката на Страшимирова е мост към различни поетики от българското лирическо развитие, черта, която допринася за нейното изразно богатство. Ето как само в рамките на няколко стиха имаме демонстрация на лексикони от различни поетически традиции:

Пробудени, крещят в мойта кръв атомите,
крещят с вика на милионите
за своя малък дял от щастие.
Като слуги безшумни гномите
прибраха траурния плащ
и траурното знаме.
А прекоморието прошумява в нощта
под буйния повей на пролетта.
(„Викът на атомите“)

От четвъртия цикъл „Самотно сърце“ бих отделила „Пленници край морето“ и „Жената на рибаря“, както „Бор и птичка“, посветено на Евгения Марс, на което ще се спра малко по-нататък. „Жената на рибаря“ обигравя отново мотива за самотата след загубата на любимия, намерил гибелта си в морските гълбини – гибел, предадена с дактилен ритъм и забавения каданс на пропадането – „ти слизаш надолу, надолу/ към страшни скалисти подмоли / където удавници рой/ напразно за слънце се молят“. Заедно с този мотив обаче прозвучава и мотивът на стоицизма – „Останах сама, за да науча, /че героизмът е да живееш, не – да умреш.“

Поетиката тук отново изгражда мостове – този път към предметността, към опредметяването на мотива за смъртта – „вечната разбойница“ при Далчев²¹, а и към аристократизма на интимното страдание при Мара Белчева от „На прага стъпки“ –

²¹ ...А снощи с всичката си мощ
развързаната буря в мрака
ги блъсна като стенолом
и се разпериха вратите,
и цяла нощ до сутринта
безспир се удряха и тракаха
като криле на черна птица,
ранена смъртно в мрачините.

Вратите, вашите врати
напразно вие ги заключвате.
Вий няма никога, уви,
да бъдете зад тях спокойни.
Когато вслушва се нощта
и вият сепнатите кучета,
не могат те да ви запазят
от Нея – вечната разбойница.“
(„Вратите“, Атанас Далчев)

Скъръца вратата разтворена и се люлее.
Кой ще премине прага?
И кой ще дойде при мен?...

За да завърши в поантата на религиозното уталожване –

Вечна е само тази безбрежност от морски кристал,
гдето сълзите на всички злочести
Бог е събрал...

Цикълът „Родина“, последен за „Крайморски песни“, ще разгледам малко по-нататък. Тук само ще спомена, че движението от първата програмна творба на „Крайморски песни“ – „Песента на непознатата“, до финалната – „Беломорски зов“ – е от *песен* за любовта, желана, изгубена, оплаквана, отново намерена, до *зов*, един възрожденски по патос зов – като завет и призив за неизоставяне на исторически важния български сюжет – този за изгубените български земи като трагичен резултат от преразпределянето на Балканския полуостров...

В заключение на разглеждането на „Крайморски песни“ може да се твърди, че поетиката, атмосферата на тези творби е до голяма степен познатата ни от женската поезия от края на 20-те и от 30-те години. Например „Пламък над вълните“ или „Викът на атомите“ на Страшимирова кореспондират с Багряниния поетически модел от „Звезда на моряка“ (1932), докато „Жалби“ са израз на движението за „родно изкуство“ сред българските творци, пример за подобен тип естетическа реакция можем да открием в поезията и на Магда Петканова – „Македонски песни“ (1927), „Кавали свирят“ (1939).

Важно е също да се отбележи, че времево Весела Страшимирова се ситуира сред началните опити на женската ни литературна маринистика. „В преобладаващата балканско-котловинна чувствителност на българската литература, Багряна е една от първите, които въведоха стихията на морето“²² – пише Светлозар Игов, – имайки предвид циклите „Бретан“ от „Вечната и святата“ (1927), „Черноморие“ от „Звезда на моряка“ (1932) и „Несебърски сън“ от „Сърце човешко“ (1936). Известни са проявите и на други авторки в периода до края на 40-те години

²² Игов, Светлозар. История на българската литература (1878–1944). С.: Издателство на БАН, 1990, с. 360.

на XX в. В маринистичната тематика²³ се изявяват с отделни творби Елисавета Багряна, Анна Каменова, Мария Грубешлиева, Люба Касърова, Магда Петканова, Бленика, Яна Язова... Весела Страшимирова обаче е първата *цялостна*, в смисъл на последователно осъществяваща се, писателка и поетеса маринистка, защото макар и преди нея да се появяват творби с морска тематика, тя първа целенасочено развива тази тема като доминанта в цялостното си творчество. Тази доминанта става носител и на стилистичните ѝ търсения, например метафориката, с която борави нейната поетика, е неизменно свързана с морето. То е, може да се каже, основен герой в нейното лирическо и прозаично творчество, ето защо не е пресилено да се твърди, че тя е първата последователна писателка маринистка в литературата ни. Както вече споменах в началото, като маринистка я характеризира за първи път Йордан Бадев през 1934 във в. „Зора“. Пет години по-късно, през 1939 г., във важната за историографията на женското присъствие в литературата ни своя книга „Нашите писателки“, Соня Вичева коментира морската лирика на Весела Страшимирова така: „Морето със своите мекливи настроения определя вътрешната и външна линия на лирическите творби на Весела Страшимирова. Тя е първата, която донася в нашата женска поезия романтичните видения на един чуден свят с богати и неизползвани още от българските поетки лирически мотиви.“ Искане ми се да вярвам, че сравнително детайлното разглеждане тук на „Крайморски песни“ е още едно доказателство в подкрепа на тази теза.

Почти половин век след „Крайморски песни“ се появява лирическият сборник „Море и любов“ (1992). Това заглавие, аристократично изчистено от каквато и да било маниерност или поза, ни представя двете големи теми, очевидно тук неразделими и обусловени една от друга, от които се е вдъхновявала и продължава да се вдъхновява към времето на издаването на сборника поетесата. Видяна структурно, стихосбирката е своеобразна антология-равносметка, която Страшимирова прави на лирическия дял на своето творчество, тъй като тук са включени стихотворения както от първата ѝ книга, така и от различни години след 1944 г., когато поетесата престава да публикува. Това наложено мълчание, макар че тя де факто продължава да пише, Страшими-

²³ Виж интересната и приносна статия по този проблем на Георги Н. Николов „Морето в българската периодика XIX–XX век“. Варна: LiterNet, 2009.

< http://www.liternet.bg/publish23/g_n_nikolov/moreto/index.html > (видяно на 15 май 2014)

рова обяснява едва тук чрез кратката си поема „От тъмното забвение“ с отказа си от едно общество, което е скъсало с ценностите, които тя уважава. Лирическият сборник „Море и любов“ се състои от циклите „Из „Крайморски песни“ (1941)“, „Море и любов“, „Любов“, „Странджански песни“, „Посвещения“, „Мозайка“ и „Миниатюри“.

Първият цикъл е протегната ръка назад във времето, защото в него Страшимирова помества осем от своите „Крайморски песни“, чиято лирическа героиня е крайморката със сърце, отворено за стихии на морето и любовта.

В. Страшимирова показва изострена чувствителност към игрите на времето с житейските и творческите ни съдби. Стихотворението „От тъмното забвение“ от цикъла „Море и любов“ е датирано 2 август 1991 г. Припомняйки, че 2 август, Илинден, е рожденият ден на поетесата, не е трудно да видим в датата, маркираща стихотворението, един символ на прераждане, което трябва да бъде историографски, чрез датиране, направено възможно най-видимо. Другата важна конотация е свързана с Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г., което този път на едно по-високо символно ниво вписва житейския и творчески път на поетесата в национално-митологическото. Ето как в тази творба лирическият субект повествува за собствената си творческа и житейска драма:

От тъмното забвение
на минало зловещо
се завръщам,
където в подземие
умирах всеки миг.
Не е ли късно
моето завръщане,
не е ли вече
моят час ударил?
О не, поете на морето,
неокваното море!
Сърцето ти жадува
за новия живот.

Трудно е да не се забележи политическият контекст, словосъчетанието, употребено тук – „новият живот“ – визира промяната към демокрация, сменила тоталитарния режим през 1989 г.; стихотворението е написано и осмисля това две години по-късно, в 1991 г. Тази творба обаче, струва ми се, е не само мост между две исторически български

епохи, тя е и един личен мост през огромен отрязък от време, мост, опитващ се да свърже един творчески период, който насилствено е бил прекъснат за писателката след 1944 г., към друг, който става публично видим петдесет години по-късно. Ето защо тази творба – „От тъмното забвение“ – заема едно уникално място в летописа на поезията ни; тя е един своеобразен, бих казала, ретровариант на Константин Павловото стихотворение „Интервю в утробата на кита“²⁴.

Цикълът „Море и любов“ от едноименната стихосбирка става изразител на най-същностното при тази поетеса, която откровено реторично пита – „Не съм ли като теб, море?“ Страшимирова също усеща в моменти на униние как морето „притихва като моята тъга“. Или пък открива в този богат на значение романтически символ, какъвто е морето, път към свободата, наричайки го „простор велик“: „Оковите на сушата сломете, / вий всички жадни за простор велик“ – стих, в който противопоставянето море–суша изразява по настойчив начин противопоставянето свобода–несвобода.

Запленена от магията на мястото, където е работил Яворов, и което е нейното родно място – Анхиало, В. Страшимирова дава свой принос в художествената разработка на мита Яворов – творбите ѝ „Яворови скали“, „Яворов“ от цикъла „Посвещения“. Да не забравяме, че според спомените на майка ѝ, писателката Таня Бурилкова, Яворов е гостувал в къщата им в Анхиало, тоест семейството се чувства свързано с тази най-емблематична след Ботев фигура за литературата ни. Тук можем да направим паралел с този сходен шрих – присъствието на Яворов – в ранните биографии на Никола Вапцаров (в чиято къща в Банско Яворов също гостувал) и на Весела Страшимирова.

На любовта поетесата гледа пантеистично-философски, инспирирана от своя най-голям учител – морето. Любовта според нея е единственият смисъл в грешния човешки живот – да припомним, че подобни гигантски смисли приписваше на любовта и първата модерна българска поетеса Екатерина Ненчева. Страшимирова обаче ни предупреждава, че дори и да изправи човека пред „мрачна голгота“, тя не бива да бъде проklinана – „Недей проklinя любовта“, защото:

²⁴ – Къде беше –
питат ме –
повече от три десетилетия?
– Бях в утробата на Кита.
Всички виждате,
нарочно питате. (Константин Павлов)

Какво е всичко въвн от любовта ни,
защо горят среднощните звезди,
и като ехо от несмълкващ празник
шумят и плискат лунните води?

Дори и в заника на живота на въпроса какво ще отнесем отвъд, В. Страшимирова отговоря с убедеността, че най-голямото човешко богатство са изживените любви.

Преди да премина към идеологическия проект на Страшимирова, ще направя една кратка интертекстуална пауза, за да маркирам още някои вероятностни *междутекстови връзки* в творчеството ѝ. Сборникът „Крайморски песни“ е пронизан от различни варианти на интертекстово поведение – от позоваване на класически и антични модели – Федра, Едип, през алюзии, дори цитатност на синтагми от известни творби от поетическата ни класика. Инверсна цитатност е например словосъчетанието *щастие то сън не бе*, в което не е трудно да се разпознае Пенчо-Славейковото „сън за щастие“ като структурно преобърнат цитат, който, макар и преобърнат, пази и дори откроява славейковския смисъл и внушение.

... И бленувам, че се свежда
Над мен и тебе пролетно небе.
И по здрачената пътека ще премина
в ония омагьосани градини,
където *щастие то сън не бе*. („Избягах“, курс. м. – И.И.)

Друг тип междутекстова връзка е вариантът на социалната негативна символика от „Зимни вечери“ (1923) на Смирненски, който се осъществява например в поемата „Монахиня“ от цикъла „Самотно сърце“:

А зад високата ограда на манастира
вилнее зима,
зимата на глад, на студ и нищета.
и всеки час едно сърце умира
без мъничка утеха пред смъртта:
деца, които плачат за пощада,
за хляб и топлина,
жени, които мълчаливо страдат,
повехнали от ранна младина.
А мислите ни оскрежени,
кого ще стоплят

в тоя час на призрачни видения,
когато ветровете носят вопли
от низините на света
от страшно развилнялото море
на скръб и нищета...

Културна цитатност пък се манифестира чрез препратката в „Бор и птичка“ към любовния сюжет Вазов – Евгения Марс. Тук се обиграва и вариант на Вазовия стих „люлякът ми замириса“ („от люляковите и розови градини / вълна от аромат достигна чак до бора, / И малка птичка, учудена сама от смелостта / си кацна на върха и запя / за цъфналите рози“), прави се алюзия спрямо, а и се влиза в своеобразен диалог със стихотворението му „Бор“²⁵ от 1891 г. Също сюжетът Марс-Вазов се транспонира в една културна митология в резултат и на използваното имплицитно сравнение, вложено в заглавието – „Бор и птичка“ – а и на доуточняващото посвещение: „На Евгения Марс“.

Разбира се, Яворовото влияние и школовка са често присъстващи при Страшимирова – на ниво поетика, както и на преки позовавания, например поанта на „Пламък над вълните“ е Яворовото „Хей, смърт, дай на живота път!“ от стихотворението му „Маска“. Културното клише на образа на теменугата, взет от семиосферата на първото десетилетие на ХХ век, познат ни от първата стихосбирка на Габе и едноименното стихотворение на Яворов, е употребен със сходна семантика в една от творбите ѝ – „Викът на атòмите“ („Умираха ненужни върху мене теменугите“). Багряниният модел е също органично усвоен и преросмислен през индивидуалния лирически почерк на Страшимирова. В своята поезия тя е до известна степен и жрица на анхиалския мит, неразделна част от който е фигурата на Яворов, пишец на скалите, наречени по-късно Яворовите скали, възпявани и от Страшимирова.

Да припомним, че авторката на „Море и любов“ завършва и преподава близо тридесет години литература, следователно тя е във ви-

²⁵ На върха на Рила стърчи бор изсърнал
от мълния нявга убит,
самичък, забравен на голата чука,
за всичките вихри открит.

И борът отдавна мълчи и мъртвее,
за нищо не мисли, не жали:
не чака ни слънце, ни полет, ни птички,
нехае той бури и хали. (Иван Вазов „Бор“ – к. м. – И.И.)

сока степен образован и културен поет, а при този тип поети между-текстовостта е често срещана. Особен интерес като документ за читателските интереси и възможното ѝ интертекстово поведение представлява писмото ѝ от Гьотеборг до редакцията на списание „Родолюбие“²⁶, което съдържа стиховете ѝ „Вечер в Гьотеборг“ и „Морето говори“, поместени по-късно, през 1992, и в „Море и любов“. В това писмо 83-годишната по това време поетеса цитира Смирненски, Лермонтов, Балзак, част от писмото му до графиня Ханска, Веселин Ханчев, Вазов, Съмърсет Моъм. Цитирането и алюзиите са една естествена като дишането за нея проява, която отново я показва в светлината на литературен /цитиращ човек, на литературна дама, която, например, докато се разхожда по зимния, хрущящ под стъпките ѝ сняг, е навестявана в мислите си от отделни стихове... „Откъслечни стихове минаваха в паметта ми, както винаги при разходка... Спомних си Смирненски, който чува „вопъл зъл и глух“²⁷, когато върви по вледенения сняг.“²⁸

Немалко са междутекстови връзки от типа влияния, които забелязваме и можем да забележим, четейки я. Изводите ни се допълват и от нейния житейски път и вкусове, за които разбираме както от част от публикациите ѝ в печата през 90-те години, така и от някои посвещения във втората ѝ стихосбирка „Море и любов“. Има междутекстови връзки в нейното творчество между поезията и живописата, от която също се е увличала, заради експресионистичната стихия на морето, разбира се. Цикълът „Посвещения“ в „Море и любов“ например съдържа посвещения на Смирненски, Яворов и на Багряна, а в литературния си спомен²⁹ за кафе-сладкарницата „Роял“, на ул. „Раковски“, където сега е Театърът на армията, Страшимирова говори с благоговение за Йовков, Яна Язова и Балабанов, Магда Петканова и Константин Петканов... Посвещението на Багряна, за което вече бе споменато, датира от 1988 г. и предрича вечното ѝ оставане в пантеона на нашата поезия. Други две стихтворения са за непоети, това са творбите, посветени на подвига на загиналия на Еверест алпинист Христо Тодоров и на околосветския мореплавател Дончо Папазов. Тоест двама герои, кои-

²⁶ Страшимирова, Весела. Писмо от Гьотеборг. – Родолюбие, 1985, № 8, с. 7.

²⁷ Този образ е от „Зимни вечери“ (1923) –
Странни струни са изопнатите жици,
посребрени с тънък пух,
и снегът, поръсен с бисерни искрици,
хрупка с вопъл зъл и глух.

²⁸ Страшимирова, Весела. Писмо от Гьотеборг...

²⁹ Страшимирова, Весела. В кафене „Роял“ ...

то покоряват стихииите, са в нейния пантеон, който приютява от българските поети единствено нейните герои на песента, на песенното – Яворов, Смирненски и Багряна. Изборът говори красноречиво за литературните предпочитания, тематични и стилови, за литературния вкус на Страшимирова. Това при един писател, разбира се, означава и влияния, независимо дали те са преки или пък се манифестират с обратен знак, като оттласкване от образаца.

Също така Страшимирова извършва един *интратекстуален*, едно към едно цитатен жест, като помества осем свои стихотворения от „Крайморски песни“ (1941) в „Море и любов“ (1992). „Крайморски песни“ (1941) съдържа 34 стихотворения, от които само осем са удостоени със селекцията ѝ да бъдат поместени в стихосбирката ѝ, появила се след издателско мълчание от 50 години – „Море и любов“. Този жест и на подбора указва високия статут на тези творби за авторската ѝ ценностна система, което впрочем е честа практика при поетите, съставлящи собствени антологии.

В тази следваща част от портрета на Страшимирова ще щрихирам нейния идеологически проект, който е *патриотически в смисъла на това понятие от преди девети септември 1944 г.* Ще се позова на примери от различни творби от нейното творчество, но най-вече от цикъла „Родина“ от „Крайморски песни“ (1941) и от цикъла „Странджански песни“ от „Море и любов“ (1992). Показателно е как в последната стихосбирка родината започва да се означава метонимично чрез Странджа и най-вече чрез песента за Странджа, защото мъдростта на поетесата, натрупана от личния ѝ исторически и етически опит, я води до разбирането, че само песента може да запази изгубеното, да го съхрани за поколенията. Тоест може да се каже, че песента за Весела Страшимирова става *място на паметта*, ако се използва термина на Пиер Нора³⁰. Да се твърди, че основните теми на Страшимирова са морето и любовта не е невярно, но не бива да се забравя третата особено важна тема в творчеството ѝ – за верността към родната земя, която отбелязах и при разглеждането на белетристичния дял от творчеството ѝ. Южната кръв, за която поетесата изповядва, че тече в жилите ѝ, очевидно определя не само интереса ѝ към стихииите на морето и чувствата, но и към темата за свободата на родния тракийски край и бляна за нейното постигане. Тоест, нейният идеологически проект е патриотически; патриотизъм, изразен като дълг на паметта, като едно константно припомняне за изгубените части на Тракия и страданията на тракийските бежанци. Този патрио-

³⁰ Nora, Pierre. *Les Lieux de mémoire*. 3 tomes. Paris: Gallimard, 1984-1992.

тически проект обаче взема в „Крайморски песни“ (1941) и аспекта на активен апел към бъдещето, което трябва да допринесе за неговото осъществяване. Това е тема, особено актуална за българското политическо мислене между двете световни войни и особено в навечерието на първи март 1941 г., когато България изоставя позицията си на неутралитет и се включва на страната на Тристранния пакт във Втората световна война, най-вече заради осъществяването на този проект за възвръщане на Македония, Беломорието и Тракия.

Истинска тракийка, тя и в първата си поетическа книга, а и в „Море и любов“, включва свои, условно казано, „патриотически“ цикли. В „Крайморски песни“ (1941) това е цикълът „Родина“. Дъщеря на първата наша писателка тракийка Таня Тодорова Бурилкова-Горана, Весела Страшимирова още навремето изненадва читателите си със своята въздействаща „Тракийска поема“, която, според нейните спомени, особено се харесвала на Александър Балабанов. В „Море и любов“ с постоянството, което дава само любовта, Страшимирова включва нов „патриотичен“ цикъл, озаглавен „Странджански песни“. Най-въздействащите творби в него са „Изгнаница“, както и „Песента на преобращенци“ и „Майчина песен“. Не е документирано дали Яворовото „Заточеници“ тематично е повлияло на създаването на „Изгнаница“ на Страшимирова, но имайки предвид солидната литературната ерудиция на поетесата, както и нейния култ към Яворов, смятам, че е възможно да се приеме, че тя полага тази своя творба в Яворовата традиция³¹, но пречупвайки я през своя единичен женския опит...

О, имах нявга и аз
в един мой чуден морски край,
и дом, и близки, и любов,
но разрази се зъл погром
и всичко днес е само сън...
И чужд владее моя дом!

³¹ И ний през сълзи накупели
обръщаме за сетен път
назад, към скъпи нам предели,
угаснал взор – за сетен път
простираме ръце в окови
към нашият изгубен рай...

Горчива скръб сърца ни трови. –
Прощавай, роден край!
(Финалът на Яворовото „Заточеници“)

„Майчина песен“ пък е израз на гласа на кръвта, на почти мистичното привличане на корените, предадено чрез зова на майчиния глас (който изговаря първата строфа тук, неслучайно графично представена в кавички, тоест като цитат), чийто продължител се явява женският глас, свързващ поколенията майки и дъщери в пространството на песента и продължаващ да се изразява, както и в този пример, в поезията/песента на дъщерята. Глас, който е надвременен и винаги намираща пътя си:

„Разкошни буки зелени,
безброй извори студени -
това е Странджа планина,
и там е мойта родина!“

Аз чувам този глас,
далечен глас
на майка ми Горана,
не е угаснал той години
и времето не раздели ни.
Сред хилядите гласове
Той е намерил своя път до мен!

И аз отправям го сега към вас,
защото знам – в сърцето тлее
искрица от огнището тракийско,
напуснато отдавна, порутено от враг.

„Върху онова, което майката успее да предаде и възложи на своите чедата, много често се крепи безкрайността, световната хармония, единството на всеобщия живот. Мечтата на нашите майки какво да продължим и какво да спазваме след тях твърде често е учудващо императивна, обвързваща и властна“³² – пише в есето си „Послание на кленов лист“ Калин Донков. Това силно обобщение, струва ми се, можем в голяма

³² Калин Донков, „Послание на кленов лист.“ – в. Сега, бр. 277, 28 ноем. 2014. <<http://www.segabg.com/article.php?id=727920>> (видяно на 30 ноем. 2014). Този текст на Калин Донков щастливо случайно срещнах (чрез посредничеството на поета Владимир Попов), докато завършвах портрета на Весела Страшимирова и не мога да избегна изкушението да го цитирам, тъй като много добре отразява същността на нейната връзка с майка ѝ – писателката Таня Бурилкова.

степен до отнесем към връзката в двойката майка – дъщеря в лицето на Таня Бурилкова и Весела Страшимирова. В личен и в литературен план Страшимирова би могла да заяви „майка ми в мен“ (преобразувайки мъжката, славейковската традиция), защото от майка си – писателката Таня Бурилкова – наследява като тематика и етична обвързаност съпричастията към тракийско-странджанския трагически сюжет, както и преклонението пред Яворов – и като поет, и като деец на ВМРО, и като доброволец в Македоно-одринското опълчение, тоест борец за националната ни цялост. Да припомним отново, че заедно с майка си Страшимирова пише пиесите „Копринарка“ и „Певецът на Странджа“.

Обговарянето на мотива за гласа на майката и свързането му с този за странджанско-тракийското начало, конституиращо за поетесата родината, поражда като ефект тази творба на Страшимирова да напомня парадигматично „Българка съм“ от 1874 г. на Карамфила Стефанова от Тулча – говорителка на българките от друг край на разпокъсаната българска територия – този на Северна Добруджа. Така Страшимирова вписва своята тематика и в освободенските стремления на българите в Одринска Тракия. Тази ангажираност на писателката напомня ангажираността на Дора Габе по повод на добруджанския въпрос.

В това отношение е показателна споменатата вече „Тракийска поема“ (поместена в цикъла „Родина“ на „Крайморски песни“ (1941) и актуализирана отново през 90-те години чрез публикацията ѝ във вестник с емблематичното заглавие митотопос – *Тракия* – в. „Тракия“, бр. 9, 6 май 1993). Поемата е посветена на дядо ѝ Тодор Димов Бурилков, ръководител на революционния комитет в Малко Търново, загинал за свободата на Странджа в 1886 г. Поемата е осъществена, в по-голямата си част, като обръщение-разговор със собствената душа, но обръщението е с размиващи се граници, евазивно, тъй като адресатите биха могли да бъдат също така сестрата, майката или пък непознатата странница:

Сестра ли моя ти си, или майка,
или пък странница случайна,
отмината, пак спомнена, и после
с грижите забравена?
Или това си ти – душата ми тракийска,
За мен самата Непозната –
душа на самодива,
усмихната във сълзи,
разплакана във радост?
Душата на тракийка от тъмни векове
не тя ли се разбужда и зове?

Тази трета строфа е изградена с различимата Яворова оксиморонна поетика – („усмихната във сълзи, / разплакана във радост“), както и с реминисцентни интонации на Яворовите от „Песен на песента ми“. Тази строфа също така демонстрира едно зашеметяващо паралактично представяне на тракийска женска душа – която има различни проявления, но единна същност. Творбата се явява и отчетлив знак за изваждане на повърхността на маргинализираните женски гласове, които идат от вековете, на гласа или душата, които са призвани да разкажат, да свидетелстват за миналото.

В първите три строфи се борави с „ти“–формата, докато четвъртата строфа започва да борави със съборното „ние“:

Ела и нека
по старата тревясала пътека,
отдето нявга бежанка избяга ти,
да влезем в родната ни Тракия.
Сърце ни с кървави сълзи оплака я,
че никъде под чужда стряха
не наидохме забрава и утеха.

Идва времето тази съборна същност, това „ние“, да посети и запали вошеница над родовите гробове, да се отбие „по пътя каменист / пред къщата на нашите деди“, да види и усети, да съпреживее чрез една почти прустовска оптика изгубеното, изтеклото време. През прозорците това „ние“ вижда като че в едно приказно романтично пространство живота отпреди – има обилно празненство, в чест на Тодор чорбаджи, млад левент и търговец, който разказва как се е измъкнал през буря с корабите си от Мидия до Стамбул – отново наблюдаваме една лайтмотивна топонимия, характерна за Страшимирова. Тази топонимия продължава по модела на Магда-Петкановите македонски песни, които тук естествено се трансформират в *странджански* песни с целия необходим за това регионален колорит – „обилно вино лозенградско лей се“, „Странджа бди“ и др. Разбира се, присъства и песента, в ботевски регистър – „запейте ми, тракийки, тъжни песни“... Запятата песен е песента за Гюра,

...който тръгва
Да войникува дор девет години
И майци си остава с таз заръка
Добре да пази първо либе ...

Следват стихове, почерпили от Пенчо-Славейковото майсторство и инспирирани по пенчославейковски от ницшеански етически патос:

И тихо като жичка от коприна,
запредена от сребърно вретено,
под пръсти млади и стари –
все едно – чевръсто,
започва дълъг разказ за неволя
и за победата над таз неволя (к. м. – И.И).

Поемата завършва с образа на граничния камък – който дели видимия от невидимия свят, но и българската земя.

А старият букак
ще хвърля сянка пак,
сутрин на север,
вечер пък на юг,
над таз черта невидима,
която ни разделя
и над безмълвния граничен камък.

„Тракийска поема“ е включена в цикъла „Родина“ на „Крайморски песни“. Цикълът съдържа две заглавия – директни посвещения – „На Слави Мерджанов“ и „На Кирила и Методия“.

„На Слави Мерджанов“ е творба, посветена на рано загиналия за българската национална идея революционер анархист. Светослав (Слави, Славчо) Мерджанов (1876–1901) е деец на ВМРО. Учи право в Женева, където става анархист. Пребивава в Цариград във връзка с подготовка на терористични атентати, бил е и четник на Гоце Делчев. Участва в смесената българо–арменска чета на Бедрос Сиремджиян от Пловдив, заедно с Петър Соколов, Татул Зармариян, Оник Торосян. След различни перипетии те отвличат Нури бей, син на богат одрински чифликчия, но четата им е открита от турците и някои от четниците умират в престрелката. Мерджанов, Сиремджиян и Оник Торосян са тежко ранени и заловени. Обесени са публично в Одрин на 27 ноември 1901 г.

Интересно е да видим развитието на творбата в нейното интертекстуално отношение към избраното мото. Мотото е взето от одата „Бенковски“ на Вазов, подбран е само един стих – това е стихът – „падна мъртъв, хладен и непобедим!“, като в цитата на Страшимирова удивителният знак е сменен с точка – „падна мъртъв, хладен и непобе-

дим.“ Замяната на удивителната с точка, както и съзнателното пропускане от мотото на заглавието „Бенковски“, внушава една делничност, обикновеност на подвига, сякаш поетесата иска да ни каже, че този тип подвиг е многократно повтарян от Бенковски насам, ето сега и от този мъченик на тракийския идеал – Слави Мерджанов, – тоест българската голгота продължава...

Нека припомним цялостта на Вазовата строфа, в която този стих е последен:

Тогава ранений прав, трепетен, див,
с поглед безнадежден, почти горделив,
с пет рани в снагата, при прагът на гроба,
кат не щя да падне, както падна роба,
гръмна се вчелото и сред гъстий дим
падна мъртъв, хладен и непобедим!

Тук става дума за самоубийствения акт на Бенковски, когато вече е ранен, за да не попадне в ръцете на потерята. Краят на Слави Мерджанов не е съвсем същият. Да припомним какво се случва с него. Неговата чета е също както четата на Бенковски пресрещната от потеря, като някои от четниците са убити на място. Мерджанов, заедно с двама негови другари, е тежко ранен, заведен в Одрин, където е лекуван във военната болница и след това публично обесен. Лирическата творба започва с неговото очакване на смъртта: „И преди слънце да изгрее, / бездушен труп, той на бесилката ще се люлее.“ По какво тогава неговият край напомня Бенковски? По готовността му за смърт, изразена с радикалната дързост на словата му, когато изрича без колебание:

Отивам! Вярата ми тук остава
над моето бесило,
над родна Тракия,
над цяла бащиния!

Чул тези слова на Мерджанов, пазещият го турски жандарм, „ядно“ го нарича „Безумец“ – по същия начин, както в одата на Вазов „хаджи Люзгяр бей, главатарят стари“, наблюдава самозастрелялия се Бенковски – „И усети почит и трепет, и студ,/ и викна уплашен: „Кой е тоя луд!“ И както Бенковски в стиха на Вазов „падна мъртъв, хладен и непобедим“, така и Мерджанов в стиха на Страшимирова „отмина той в смъртта неуязвим“. На финала си творбата обговаря лайтмотивно появяващите се сакрални тракийски топоси в поетическия лексикон, чрез

който се изразява идеологическият проект на Страшимирова – Марица, Егея... Тук вече интертекстуалността се движи по посока и на Ботевото „Хаджи Димитър“:

Но неговият дух не пак ли днес живея
Всесилен над бесило и над смърт?
Марица вплете сетния му дъх
В песнята си на тъга.
Извива тя в простора запустял
и слиза бързо към Егея бял...
И слуша я морето и шуми,отнесло радостната вест
Мерджанов днес е оживял,
Бесилото не умъртви го!
Зората кървава зори
След черна нощ на черно иго!

Цикълът „Родина“ съдържа две заглавия – директни посвещения. Освен „На Слави Мерджанов“, друга творба, чието заглавие е директно посвещение, е стихотворението в шест строфи – „На Кирила и Методия“. Нейният очевиден сюжет е, че тя е посветена на празника на Солунските братя, но по-високият ѝ сюжет е да представи българския език като обединител на нацията, като панвремев феномен, независим сякаш от историческите перипетии.

Език! Ти дух нетленен всред всичко земно, тленно,
ти – песен и въздишка, ти – горест и възторг!
Ти свързваш ни единни в неръкотворно звено,
сплотени всички с вяра в българския Бог.

Българският език – като изразител, квинтесенция на народната душа, и кирилската писменост³³ – като фиксираща езика ни в единни за всички нас знаци, ни обединяват, колкото и разпръснати да сме по разпокъсаната снага на България (а добавям аз – и по света), в една „цяла бащиния“ – това е всъщност патосът на тази творба. Това е де факто концепция, позната от доктрината на националния романтизъм, на органичния романтизъм по хердериански, който успоредява

³³ Тук, очевидно, поради лирическата ирелевантност на този въпрос, не се прави разлика между глаголица и кирилица и т.н.

езика и националния дух. Поради разпокъсаната българска територия езикът е този, който става нашата истинска територия, тоест „българският Бог“. Подобна нагласа придава един логоцентричен аспект на идеологическия проект на Страшимирова. Това, което подвигът на героите, като Слави Мерджанов например, се стреми да постигне, езикът вече го е постигнал – той става нашата родина, цялостна, неразпарчетосана, чиито граници се пазят от писмеността ни, което е неоспорим факт от девети век насам.

Тук също са включени „Жалби“ – две кратки творби, черпещи от познати фолклорни мотиви и издържани в поетиката на „родно изкуство“, позната ни от Магда Петканова или Мария Грубешлиева например. Именно заради това авторката ги подрежда в цикъла „Родина“, макар и те да не говорят пряко за родината. Това всъщност е жалба в две части на мома, която, според познатия фолклорен мотив, чака незавръщащо се от гурбет либе, но жаждата за живот побеждава и затова тя решава отново да се включи сред танцуващите, да се хване до водача на хорото и да не остави младостта си да бъде погубена в жалби... Тези две жалби са забележителни преди всичко с това, че дублират един от сюжетите в предишните цикли на книгата – за верността към отсъстващия любим, която обаче съжителствува, а понякога върху нея взема връх жаждата за живот, като най-представителна в това отношение творба е „Викът на атòмите“ от цикъла „Морски бряг“.

Преди финалната творба „Беломорски зов“ е поставена „Тракийска майка“ – смислонатоварена подредба, защото тази творба за пореден път в този сборник обиграва лайтмотивно сакрални тракийски топоси, за да премине към кулминацията им в „Беломорски зов“... „Тракийска майка“ е осъществена като диалог между чедото/лирическият говорител и майката/лирическият събеседник. Лирическият говорител изповядва „дотегна ми скитнишка орис проклета“ и пита „все тъй ли ще бродим без отдиш“, на което тракийската майка рефреново акцентиращо отговаря:

– Ще търсиш с мен всред скръб и томлене
беломорския град,
беломорския град!

В третата, последна строфа на тази творба, на поплака на лирическият говорител: „... и уморих се, а няма го родния праг“ – рефрентът-отговор на майката синонимно се видоизменя, за да остане смислово, макар и интензифициран като завет, същият:

– Безспир да те следва свещената клетва:
към Егейския бряг,
към Егейския бряг!

Рамкиращи за цикъла „Родина“ са творбите „Царева река“, интродукция в цикъла и посветена на река Ропотамо, и, разбира се, затварящата го „Беломорски зов“. „Царева река“ възпява одически и елегически Ропотамо като географски обединяващ символ („Ти приказка, която пей и слиза/ през странджанския лес/ към Черното море!“) и като място на паметта, в случая река на паметта, която неизменно пази и пренася спомена за борбите за Тракия:

О Ропотамо!
Преметнал пушката през рамо,
Аз виждам: слиза към брега ти
странджанският смел войвода –
ръцете кървави в тебе да измие.
Когато ти гориш в привечерния пламен,
Не е ли то кръвта на странджански войвода,
загинал някъде под свода
на буковия лес?...

Водите на Ропотамо трептят от носталгия, те са мястото, където „сянката на миналото неспокойно/ от петстотин години бди“. Трудно би било да се изрази лирически по-ясно дългата история на трагедията на този край. За целта е използван и топосът Махиада, най-високият връх в Странджа, който сега е на чужда територия:

Отвъд – под чужди небеса на стража бди
самотна Махиада,
и вечер в пламналите небеса
гори тя, скръбна Махиада,
като сърцето на прободен воин..

Поантата на творбата свързва поета и неговата песен с най-важната функция – тази на паметта. Страшимирова програмно възкликва:

О ропот на тракийските води,
в песента ми пребъди!

Забележителна тук, струва ми се, е внушената паронимна асоциация на „ромон“ с „ропот“, като първата част на паронимната двойка съзнателно е потисната, тъй като се цели внушението, че тракийските води са исторически трагично лишени от „ромон“ и обречени на „ропот“.

От своя страна, финалната творба „Беломорски зов“, която представлява композиционната поанта както на цикъла „Родина“, така и на поетическия сборник „Крайморски песни“, възпява дълга на паметта, но и този на надеждата.... Творбата, разбира се, е програмна, израз е на изконния български стремеж по Беломорска Тракия. Лирическият говорител е бежанец, изгнаник от Беломорска Тракия, който се обръща към другарите си или към семейството си, за да обясни своето последно желание. Желанието е при смъртта му, ако все още е далеч от родния край, да му донесат „свещена“ родна пръст:

От моя роден край, где пей Егея
бунтовна песен на тъга и мъст,
вий донесете ми милувката на нея –
свещената и топла родна пръст.

После заявява, че дори и мъртъв той не ще спре да състрадава на изгнаниците, „на Тракия злочестите чеда“. Убеден е, че обединението ще възтъргжествува в някой „слънчев ден“. Именно тогава неговият гроб ще се разтвори – тоест възкресението в този случай е представено като патриотически обусловено:

И тесният ми гроб ще се разтвори,
ще видя как Марица лъкати
и спира пред егейските простори,
където знаме българско трепти!

Лирическият говорител вярва, че макар и мъртъв, ще дочака свободата. Тук използваните патос и образност са близки до Смирненски от „Да бъде ден“ (например като в творби „През бурята“, „Да бъде ден“, „Пролетта на робите“).

О миг свещен, когато робски сънник
ще скъса грейнала с възторг любов...
И жив и мъртъв – твой ще бъда пленник
безсмъртен беломорски зов!

Известно е, че периодът на неутралитет на страната ни по време на Втората световна война приключва през март 1941 г., когато българската държава се съюзява със страните от Оста, Тристранния пакт. България постига споразумение със съюзниците си да поеме контрола върху Поморавието и територията на Вардарска Македония с граница река Вардар, както и излаз на Бяло море от устието на река Струма до устието на река Марица. Включването във войната за мнозинството от тогавашното българско общество става на първо място инструмент за обединение на българския народ и присъединяване на новоосвободените земи, проект, който, както ни е известно, отново не се осъществява, но в 1941 г. – годината на издаването на „Крайморски песни“ – в тогавашното общество тази надежда, тази аспирация е много силна. Ето защо сборникът завършва с „Беломорски зов“ – програмна за сборника и за патриотическия проект на Страшимирова творба.

В. Страшимирова остава вярна на тази тема, пише в началото на 80-те години „Георги Кондолов (1858-1903)“ и „Капитан Стамат Икономов (1867–1912)“ – опит, който ни напомня в някаква степен историцизирането на творческия почерк на Яна Язова. Документално-биографичните повести, посветени на двамата герои на Преображенското въстание, са издадени в обединяващото томче „Преображенските войводи“ едва в 2003 г. Изданието се осъществява благодарение на Тракийския научен институт, след като ръкописите престояват в чекмеджетата на издателство „Народна младеж“ от 1985 до 1989 г., без да бъдат издадени. Двете документални повести са разделени от три поеми на Страшимирова, възпяващи Странджа – жест, който препраща портретуваните от нея исторически фигури в едно митопоепическо пространство по примера на Ботевия Хаджи Димитър. Поемите са „Песента на преображенци“, „На връх Устрада“, „Майчина песен“, които познаваме от цикъла „Странджански песни“ в „Море и любов“ (1992). Трагиката на героизма по кочочестименски пронизва описанието на последните часове от живота на малкотърновския войвода Кондолов, който, ранен в битка с турците, моли другарите си да му помогнат да умре и четниците теглят жребий:

Кондолов се надигна, но втори изстрел го прониза в дясното слепоочие. Войводата беше мъртъв. Върху буковата шума потече кръв. След двата изстрела настъпи зловеща тишина. После всички избухнаха в ридания. Плачеха селяни и селянки, четници и деца. Странджа плачеше за своя загубен син. Загубен? Не! Той оставаше завинаги в сърцето ѝ, от което се беше откъснал като дете, за да се слее отново с пръстта ѝ. Беше осем и половина

вечерта. Недалеч от леглото, на което лежеше войводата, грееше огън – последният хайдушки огън на войводата, върху въоръжените въстаници, селяните и селянките под разлистените буки. Покъртителна, но и величествена картина, напомняща гръцка трагедия, където смъртта и животът се присрещат, за да възтържествува една-единствена сила, чрез която народът живее – любовта към родината, тази любов, която се изразява само чрез думата СВОБОДА.³⁴

Тази, издържана с патриотичен патос, сцена представя дефиницията на любовта към родината чрез примера, екзмплума и поради това, струва ми се, нейната въздействена сила не изчезва и за съвременния читател. Литературният човек у Страшимирова сравнява сцената с гръцка трагедия, което набавя и едно металитературно измерение, но то не е дразнещо, тъй като е адекватно на случващото.

Вече стана ясно, че идеологическият проект на Страшимирова е свързан с тракийския въпрос – в това отношение и нейният произход я задължава – внучка на революционера-търговец Тодор Бурилков и дъщеря на тракийската писателка Тая Бурилкова, в чийто анхиалски дом е гостувал Яворов, тя живее и страда с мъката на бежанците, на откъснатите от корена си хора... Тракийският въпрос, както е известно, е неразделна част от националния ни въпрос. Това е проблем, който първоначално започва с осъзнатата необходимост за освобождение на българите в Западна и Източна Тракия, в Беломорска Тракия, останали под османска доминация в резултат на Берлинския договор от 1878. Свързаните с този въпрос надежди и разочарования, както също е известно, се редуват в историческия ритъм на договори и войни – Сан Стефанския договор, последван от окастриящата територията ни Берлински договор, сетне Балканската война, възродила надеждите за присъединяване на загубените ни територии, но ... оказали се надежди, попарени от развитието на Междусъюзническата война (когато след поражението България успява да запази в своите предели само Западна Тракия), да не говорим за резултатите от Първата световна война, в която българската общественоост аспирира, а българският войник воюва за същите тези земи... но идва поражението и след това тежко санкциониращият България Ньойски договор от 1919 г. И така до Втората световна война, с чийто край българските войски се изтеглят от Беломорието. Едно разтърсващо свидетелство за трагедията на тракийски-

³⁴ Страшимирова, Весела. Преображенски войводи. С., 2003, с. 107–108.

те българи е документалната книга, появила се в края на Първата световна война, книгата на Любомир Милетич „Разорението на тракийските българи през 1913 г.“, описваща геноцида и прогонването, на които са били обект българите в Източна Тракия. Милетич провежда анкети с множество бежанци от тези места, в резултат на което се конструира един зловещ наратив за жестокостите на башибозука и на османската армия по отношение на тях.

Може да се каже, че нашата историография и литература отдават предпочитание на македонския въпрос, а тракийският въпрос често е оставян в сянка. Ето защо творчеството на Страшимирова, поставено в този контекст, на осветяващо лирически и наративно тази трагедия, датираща от Освобождението на България от османско владичество и никога неразрешена, добива особена значимост, като свидетелство, че българската литература не е забравила това население, че страда заедно с него и за него, че бленува за възстановяване на изгубените земи. Още един съществен принос на Страшимирова към литературата ни е пространното обговаряне на темата за изгнаничеството, за откъсването от корена, тема, която в епохата на глобализацията, на ХХІ век, е особено актуална и болезнена. Чудесни лирически образци, интерпретиращи тази тематика, ни оставя авторката на „Крайморски песни“ и „Море и любов“, а „Тракийска поема“ е парадигматичен пример за тази тематична тенденция.

Появата на „Море и любов“ набавя за литературата ни едно нужно присъствие, изважда от забравата името на една стойностна авторка и то заблестява с някогашната си, макар и приглушена от патината на времето, красота. „Море и любов“ е книга феномен, защото тя е доказателство, че писателското призвание жената приема като съдбовно и може да му служи през целия си живот. След доказателството, което даде за това 94-годишната Дора Габе, изненадала ни през 1982 г. с великолепната си книга „Светът е тайна“, книгата на Весела Страшимирова е красноречив пример в литературата ни за женско творческо дълголетие.

В последния цикъл на „Море и любов“ – „Миниатюри“, – цикъл, проникнат от носталгията на спомена, е включена и тази миниатюра, която за сетен път сдвоява поетесата и морето, сега то е манифестно добавено към майчиния глас, като другия учител по поезия и живот.

Нима да желя аз съм родена,
на песен ме морето научи,
в живота кратък, бързопреходен
тъгата в своя стих ще заключа.

И ще отмина с него в безкрая,
дето изгарят мъки и страсти,
вълните вечно, знам, ще играят³⁵,
звездите нивга не ще угаснат.

В „На морския бряг“ поетесата представя опита си за завръщане в бащината къща, където някога е гостувал Яворов, и изненадата си от ненамирането ѝ, което маркира не само празнотата, изпитана от лирически субект, но и празнотата на излъганото читателско очакване, че ще сме въввлечени в една по дебеляновски носталгична ситуация... При Страшимирова тази потенциална ситуация е заменена от шамара на агресивно настаняващото се консуматорско общество, от факта, че къщата с нейния балкон и градина, гледащи към морската необят, се оказват заменени от хотел Поморие и неговия скучен паркинг, закриващ безкрая...

Уви, един сивеещ паркинг
пред хотел Поморие,
закрил и хоризонта,
и безкрая.
Но зная: едничкото, което ми остава
и никой никога не може да ми вземе
е на морето вдъхновената поема.

По законите на някаква отвъдна справедливост обаче Весела Страшимирова се завръща символично на това място в началото на 2014 година, когато е решено площадът пред хотела да се назове на нейно име. Това е чест за който и да било поет, като се има предвид, че Поморие в литературната ни памет е синоним на Яворов... По този начин Страшимирова заслужено е приютена в едно пространство, което ѝ е било скъпо и което е възпявала.

В своето писмо от Гьотеборг до редакцията на списание „Родолюбие“ от 1985 година, на което вече имах възможност да се позова, 83-годишната по това време поетеса се характеризира с една скромност, която още повече помага да се долови благородната патина на нейното възпитание, природата на аристократичния ѝ дух:

³⁵ „Изгарят“ е думата, която е напечатана в книгата. Имам честта да имам в дар от Весела Страшимирова екземпляр от „Море и любов“, където със собствения си почерк тя е поправила печатните грешки. Една от тях е тази – „изгарят“, която е поправена от поетесата като „играят“.

Прочетох в „Родолубие“ – „Поетите нямат леки съдби“. Колко вярно, колко правдиво е казано това! Но какво съм аз? Само един малък поет, някога член на Клуб на българските писателки с председател Багряна, с четири отпечатани книги – разкази и стихове, с две биографични повести „Георги Кондолов“ и „Капитан Стамат Игнатов“ (герои от Преображенското въстание), които от пет години стоят в книгоиздателство „Народна младеж“, с драмата „Певецът на Странджа“, която стои в чекмеджето ми в София повече от десет години, а сега печатам тук-там по нещо. Живеем в Гьотеборг...

Този пасаж е не само точна библиографска справка и неточно, поради скромността ѝ, ситуиране на творчеството ѝ... Той е и лаконично свидетелство за издателското маргинализиране на писателката, маргинализиране, засегнало много творци след девети септември 1944 г. По това време тя живее при дъщеря си – художничката маринистка Веселина Изберг, в Гьотеборг, Швеция, откъдето е изпратено писмото, но по-късно се завръща в София. Писмото е и свидетелство за желанието ѝ да не прекъсва контакта с родината, макар и чрез спорадични като тази публикации.

Последното стихотворение, което получих от поетесата, и което не е включено в стихосбирката „Море и любов“, е датирано 6 юли 1993 г. В него тя изплаква екзистенциалната си болка на човек от едно обречено поколение, поколение, отписано от жестокото време, в което е било принудено да живее. Това е например човекът, който след половин век получава отново земята си, откъдето е бил насилствено изкоренен от историята – драма, заслужаваща да се докосне до нея чувствително гражданско перо като това на Страшимирова. Въпреки жестокия жребий на немалка част от своето поколение, представлящо една социална група, живяла като „безпартийна“ в епохата на „социализма“ и радикално обезправена заради това, Страшимирова изобразява този тип човек като стоик и мъдрец, осъзнал, че животът трябва да продължи, макар и да е бил отложен досега поради историческата цезура:

Ти имаш своя земя и нека
тя ти възвърне бавно и полека
миража на откраднатата радост,
частица от ограбената младост.
Земята, ако можеше да говори, би казала:
„Изтрий сълзите!“
Потъва миналото във позорен мрак,
А ти, напред, ти гледай!...

Тази творба, озаглавена „Възвърнатата земя“, е още един красноречив пример за силния дух и творческото дълголетие на Весела Страшимирова – първата жена последователен маринист в нашата литература. Надявам се този портрет³⁶ да допринесе тази важна писателка и поетеса да възвърне своето парче земя на територията на българската литература.

Използвана литература

Страшимирова, Весела. Маргита. С.: сп. *Модерна домакия*, 1934. [Strashimirova, Vesela. Margita. S: sp. *Moderna domakinya*, 1934].

Страшимирова, Весела. *Целувка над вълните. Морски разкази.* С.: М. Стайков, 1934 . [Strashimirova, Vesela. *Tseluvka nad valnite. Morski razkazi.* S.: M. Staykov, 1934].

Страшимирова-Танева, Весела. *Крайморски песни.* С.: Андреев и Йотов, 1941. [Strashimirova-Taneva, Vesela. *Kraymorski pesni.* S.: Andreev i Yotov, 1941].

Страшимирова-Танева, Весела. *Чудото на Света Анастасия. Разкази.* С.: Изгрев, 1943. [Strashimirova-Taneva, Vesela. *Chudoto na Sveta Anastasiya. Razkazi.* S.: Izgrev, 1943].

Страшимирова, Весела. *Море и любов. Лирика.* С.: изд. къща „Янчев и с-ие“, 1992. [Strashimirova, Vesela. *More i lyubov. Lirika.* S.: Yanchev i s-ie, 1992].

³⁶ За Весела Страшимирова започнах да пиша по-системно и да се опитвам да популяризирам творчеството ѝ от 1993 година насам. Вж. Иванчева, Ирен. Весела Страшимирова, или тайната на творческото дълголетие. – сп. Участие, 1993, № 4, с. 45–46; Иванчева, Ирен. Певица на морето и любовта. Весела Страшимирова, „Море и любов“. – Литературен форум, № 40, 1993; Иванчева, Ирен. Припомняне за Весела Страшимирова – първата маринистка в литературата ни. [Заедно с публикация за първи път на разказа ѝ „Колумбус“.] – Литературен форум, № 4, 1996.

Също така популяризирах за първи път някои разкази от архива на писателката – като вече споменатия „Колумбус“, „Гласът на миналото“ (публикуван в сп. „Участие“ през 1993 г.) и др.

Страшимирова, Весела. *Преображенските войводи: Георги Кондолов, капитан Стамат Икономов.* Изд. на Тракийски науч. инст. С.: Илинда-Евтимов ЕООД, 2003. [Strashimirova, Vesela. *Preobrazhenskite voyvodi: Georgi Kondolov, kapitan Stamat Ikonov.* Izd. na Trakiyskiya nauch. inst. S.: Plinda-Evtimov EOOD, 2003].

Страшимирова, Весела. Писмо от Гьотеборг. – *Родолубие*, 1985, № 8, с. 7. [Strashimirova, Vesela. Pismo ot Gyoteborg. – *Rodolyubie*, 1985, № 8, s. 7].

Страшимирова, Весела. Морски спомен за Вазов. – *Литературен форум*, № 37, 1992. [Strashimirova, Vesela. Morski spomeni za Vazov. – *Literaturen forum*, № 37, 1992].

Страшимирова, Весела. Яворов жадуваше свободата и любовта. [115 години от рождението на Яворов] – *Литературен форум*, № 2, 13 ян. 1993, с. 1, 5. [Strashimirova, Vesela. Yavorov zhaduvashe svobodata i lyubovta. [115 godini ot rozhdenieto na Yavorov] – *Literaturen forum*, № 2, 13 yanuari 1993, s. 1, 5].

Страшимирова, Весела. В кафене „Роял“. – *Литературен форум*, № 23, 15 юни 1994. [Strashimirova, Vesela. V kafene „Royal“ – *Literaturen forum*, № 23, 15 yuni 1994].

Бадев, Йордан. – в. *Зора*, 21 ноем. 1934. [Badev, Yordan. – v. *Zora*, 21 noemvri 1934].

Билярски, Цочо В. Д-р Владимир Бурилков – най-бележитият журналист и публицист сред тракийските българи. [Bilyarski, Tsocho. – D-r Vladimir Burilkov – nay-belezhiytiya publitsist sred trakiyskite balgari].

< http://www.sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=463:2012-09-18-18-24-58&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61 > (видяно на 16 май 2014)

Вачева, Албена. *В периферията на канона. Българските писателки през първата половина на 20. век.* С.: Просвета, 2013. [Vacheva, Albena. *V periferiyata na kanona. Balgarskite pisatelki prez parvta polovina na 20. vek.* S.: Prosveta, 2013].

Вичева, Соня. *Нашите писателки – литературни портрети.* С.: „Литературен глас“, 1939. [Vicheva, Sonya. *Nashite pisatelki – literaturni portreti.* S.: „Literaturen glas“, 1939].

Горана. *Беломорското знаме. Драма в шест картини.* С.: Печатница „Изгрев“, 1941. [Gorana. *Belomorskoto zname. Drama v shest kartini.* S.: Pechatnica „Izgreve“, 1941].

Донков, Калин. Послание на кленов лист. – в. *Сева*, № 277, 28 ноем. 2014. [Donkov, Kalin. Poslenie na klenov list. – *Seva*, № 277, 28 noemvri 2014] <<http://www.segabg.com/article.php?id=727920>> (видяно на 30 ноем. 2014).

Иванчева, Ирен. Весела Страшимирова, или тайната на творческото дълголетие. – *Участие*, 1993, № 4, с. 45–46. [Ivancheva, Iren. Vesela Strashimirova, ili taunata na tvorcheskoto dalgoletie – *Uchastie*, 1993, № 4, s. 45–46].

Иванчева, Ирен. Певица на морето и любовта. Весела Страшимирова, „Море и любов“. – *Литературен форум*, № 40, 1993. [Ivancheva, Iren. Pevitsa na moreto i lyubovta. Vesela Strashimirova, „More i lyubov“ – *Literaturen forum*, № 40, 1993].

Иванчева, Ирен. Припомняне за Весела Страшимирова – първата маринистка в литературата ни. [Заедно с публикация за първи път на разказа ѝ „Колумбус“.] – *Литературен форум*, № 4, 1996. [Ivancheva, Iren. Pripomnyane za Vesela Strashimirova – parvata marinistka v literaturata ni. – *Literaturen forum*, № 4, 1996].

Игов, Светлозар. История на българската литература (1878–1944). С.: Издателство на БАН, 1990, с. 360. [Igov, Svetlozar. *Istoriya na balgarskata literatura (1878–1944)*. S.: Izdatelstvo na BAN, 1990, s. 360].

Кунчев, Божидар. Йордан Бадев или дело на кураж. – *Литературен форум*, № 26, 1993. [Kunchev, Bozhidar. Ivan Badev ili delo na kurazh. – *Literaturen forum*, № 26, 1993].

Николов, Георги Н. Морето в българската периодика XIX–XX век. Варна: LiterNet, 2009. [Nikolov, Georgi N. *Moreto v balgarskata periodika XIX–XX vek*. Varna, LiterNet, 2009].

<http://www.liternet.bg/publish23/g_n_nikolov/moreto/index.html> (видяно на 15 май 2014)

Nora, Pierre. *Les Lieux de mémoire*. 3 tomes. Paris: Gallimard, 1984–1992.